Rolul dublei cetățenii în viața familiilor transnaționale – cazul Republicii Moldova

Iulia-Elena HOSSU

Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale
Romanian Institute for Research on National Minorities
Personal e-mail: iulia_hossu@yahoo.com

The Role of Dual Citizenship in the Life of Transnational Families in the Republic of Moldova

The Republic of Moldova is a country with a high emigration rate. The history of migration from the Republic of Moldova has a certain age and this influences the structure of transnational families lives which have their roots in this country. The migration of work force is not a new process but a common practice as during the soviet period and, as the recent studies show, with a high increase during the past 20 years.

Today the society from the Republic of Moldova is divided between those who practice migration towards the Russian Federation – especially Moscow area – and those who leave for Romania. Those who choose Romania as their destination, face some challenges of transnational family life and this is the subject of this article. Sooner or later, their aim is to regain or obtain the Romanian citizenship – different processes but with the same finality. The article analyzes the way in which the Moldovan family life is modeled by regaining or obtaining the Romanian citizenship.

Keywords: family, transnational, migration, dual citizenship, Republic of Moldova

Contextualizarea tematicii

Istoria legăturii dintre teritoriul actual al României și cel al Republicii Moldova poate explica faptul că legislația privind primirea sau redobândirea cetățeniei române de către cetățenii moldoveni a devenit un subiect extrem de important pe agenda cercetării sociale odată cu aderarea României la UE în anul 2007. Autori precum Wanda Dressler (2006), Cristian Ghinea (2011), István Horváth (2011), Constantin Iordachi (2013), Costică Dumbravă (2016), dar nu numai, au tratat această problematică în studiile lor, analizând diferitele aspecte și conexiuni dintre cele două teritorii. Există însă puține studii care au abordat această legătură la un nivel micro, apelând la o cercetare de tip calitativ și luând în calcul vocile celor care experimentează la nivelul traiului cotidian legislația referitoare la dubla cetățenie. O excepție în acest sens o reprezintă studiul semnat de Eleanor Knott (2015), care analizează legătura dintre *kin-state* și *kin-communities* prin intermediul analizei a două cazuri: cel al identității românești asumate de cetățenii din Republica Moldova și cel al identității rusești din Crimeea. În studiul de față ne alăturăm perspectivei enunțate și de alți cercetători, printre care S. Marcu, care nota în articolul său din 2014 cu privire la cetățenii moldoveni care se întorc acasă: „Sugerăm că dezbaterile academice contemporane privind cetățenia, migrația și transnaționalismul trebuie să acorde o atenție deosebită experienței migranților”.[1] Un argument în plus pentru studiul relației dintre cetățenie și sfera relațiilor de familie oferă și cercetările lui Yossi Harpaz, care remarca în cazul cetățenilor israelieni care aplică pentru cetățenia unui stat european că aceste cercetări ar trebui să aibă în vedere și să se petreacă exact în acel mediu unde reproducerea socială și biologică a cetățeniei are

loc, adică în sânul familiei.[2]

Prin intermediul unei analize de tip calitativ studiul realizează o completare a tabloului cercetărilor dezvoltate pe tematica redobândirii și a acordării cetățeniei române după anul 1989 cetățenilor moldoveni, concentrându-se asupra tinerilor. Întrebarea firească este: *Ce-i face pe tineri importanți în acest context particular?* Un prim punct îl reprezintă ceea ce Knott remarca despre tinerii din Republica Moldova, și anume faptul că generația postsovietică este mult mai orientată spre România în comparație cu părinții lor din simplul considerent că această generație a avut posibilitatea de a se dezvolta într-un mediu sociopolitic diferit față de cel în care părinții lor au trăit.[3] Un al doilea punct ar fi faptul că, în acest context, consider că generația tânără a reprezentat, prin rolul pe care tinerii îl ocupă în familiile de origine, în mare măsură forța motrice pe parcursul procesului de redobândire a cetățeniei române de către cetățenii moldoveni.

Lucrarea de față se structurează după cum urmează: în prima parte sunt introduse datele demografice referitoare la spațiul Republicii Moldova. Apoi urmează un capitol care trece în revistă ce se știe despre migrația moldovenească, urmat de un altul care descrie populația tânără de pe acest teritoriu – caracteristici desprinse din datele furnizate de Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Cadrul teoretic schițează principalele studii pe tematica dublei cetățenii cât și detalii legate de metodologia utilizată pe parcursul cercetării. În următoarea parte a textului descrie atitudinea tinerilor moldoveni vizavi de cetățenia română, făcând trecerea spre materialul empiric și prezentarea a celor patru studii de caz. Acestea descriu atât situațiile, cât și modalitățile în care cetățenia română este instrumentalizată de tinerii cetățeni moldoveni, reflectă în subsidiar măsura în care aceste noi aspecte ale existenței lor structurează practicile familiilor de origine, cât și importanța pe care cetățenia română o deține în traseul educațional ales de tineri. Studiul se încheie cu câteva considerații în ceea ce privește măsura în care obținerea cetățeniei române de către tinerii moldoveni reprezintă un nod important în (re)structurarea familiilor de origine.

Date demografice

În 1991[4] populația Moldovei era de 4.364.072 de persoane. Conform datelor Biroului Național de Statistică (31 martie 2017 – pe baza recensământului din 2014), Republica Moldova are o populație de 2.998.235 persoane (aceste date includ teritoriul Transnistriei).

Republica Moldova este o țară cu rată ridicată de emigrare. Deși nu se cunoaște numărul exact al migranților, se estimează că în perioada de după câștigarea independenței republicii și până în anul 2011 numărul emigranților se ridica la un sfert din populația activă a țării[5], adică 600.000 de persoane.[6] Statisticile din anul 2014 înregistrează ca țări de destinație a migranților din Republica Moldova: Federația Rusă, Italia, Spania, Portugalia și Grecia.[7] România nu figurează printre țările de destinație în aceste statistici. În schimb, studii precum cel al lui S. Marcu[8] și cercetarea noastră de teren[9] confirmă că fiecare familie are cel puțin un membru plecat, stabilit în sau care a trăit la un moment în România, care a dobândit sau care este în proces de redobândire a cetățeniei române. Adesea tinerii sunt cei care aleg România, fiind atrași și de ofertele pe care universitățile din această țară le propun pentru potențialii studenți moldoveni. Cei care aleg România, mai devreme sau mai târziu, optează pentru obținerea cetățeniei române, care le diversifică opțiunile în ceea ce privește migrarea spre alte state din cadrul Uniunii Europene. Ei pot obține această cetățenie prin diferite variante: procesul de redobândire, procesul de obținere a cetățeniei române la cerere (aplicant direct după 5 ani de domiciliu pe teritoriul României sau prin căsătorie cu un cetățean român). În cele ce urmează este necesar să ne oprim puțin asupra datelor pe care le avem despre traseele de migrație ale moldovenilor așa cum reies ele din statistici. Migrația din acest teritoriu – ca, de altfel, și cea din toate teritoriile aflate pentru o bucată bună de timp sub diferite influențe și regimuri – nu s-a născut în 1991.[10] În mare parte, migrația din Republica Moldova a fost cauzată de o degradare rapidă a nivelului de trai, această țară fiind declarată în 1998 cea mai săracă țară europeană.[11] În prezent, procesul de migrație continuă, Republica Moldova devenind o țară din care se emigrează masiv.[12]

În ceea ce privește redobândirea cetățeniei române, Statisticile Soros ne arată că în perioada 1991-2012 peste 400.000 de persoane au redobândit cetățenia română, iar în anul 2015 s-a ajuns la 450.000 de persoane.[13] Acest fapt nu înseamnă că acești cetățeni trăiesc pe teritoriul României, dar ei reprezintă subiecții cercetării noastre.

Cu privire la migrația de muncă statisticile arată că circa 15% din totalul tinerilor cu vârsta cuprinsă între 15 și 29 ani sunt plecați peste hotare la lucru sau în căutare de lucru. Numărul estimativ al tinerilor moldoveni care migrează cu scopul muncii este de 135,5 mii. Din totalul acestora, 78,2% sunt tineri de la sate, iar 73,8% sunt bărbați. Dacă în mediul urban tinerii reprezintă 31,3% din numărul total de migranți, în mediul rural această pondere este semnificativ mai mare (44,5%). Țările în care lucrează cei mai mulți tineri din Moldova nu diferă față de destinațiile migranților care au depășit vârsta de 30 ani: 72% lucrează în Rusia și 10% în Italia, fără deosebiri semnificative după mediul de reședință din care provin tinerii, dar cu diferențe importante în

funcție de gen. Ponderea femeilor tinere care lucrează în Italia este de peste trei ori mai mare decât cea a bărbaților (21,1% din total migranți-femei, față de 6% din total migranți-bărbați), în timp ce Rusia, ca țară de destinație, este preferată de bărbați (respectiv 78,1% din total bărbați, față de 56,3% din total femei)[14].

Conform datelor de la Biroul Național de Statistică[15], proiecțiile demografice pe următorii ani relevă că populația tânără va scădea în continuare[16], ajungând în anul 2025 la 18% din totalul populației stabile.[17] Desigur, cazul Moldovei nu este singular în ceea ce privește exodul forței tinere apte de muncă în afara granițelor, însă considerăm că prin particularitățile pe care le prezintă poate fi util în peisajul cercetărilor în domeniu.[18]

Cadrul teoretic

Discuțiile și cercetările despre dubla cetățenie au cunoscut o atenție deosebită începând cu anii 1990. Acest lucru s-a produs sub impactul transformărilor ce au luat amploare la un nivel macro al societății, repectiv al toleranței crescute a statelor față de dubla cetățenie.[19] Evident, după cum remarcă și Harpaz, dubla cetățenie nu este o noutate, însă proliferarea ei, da.[20] Chiar și în acest context, studiile care au încercat să analizeze dubla cetățenie dintr-o perspectivă empirică, a modului în care oamenii experimentează și instrumentalizează această condiție, în care acest aspect influențează celelalte aspecte ale vieții de familie sunt puține. Cercetătorii au analizat dubla cetățenie mai degrabă de la un nivel macro, accentuând cel mai adesea perspectiva de la nivelul legislației în vigoare în diferitele perioade și contexte sociopolitice.[21] O abordare care a reprezentat însă problematica cetățeniei și dintr-o altă perspectivă este cea a Eleonorei Knott (2015), care a analizat strategiile prin care identitatea română este construită pe teritoriul Moldovei în paralel cu modul în care cea rusă este construită pe teritoriul Crimeii, examinând experiențele trăite de informanți în complexitatea lor – dincolo de acțiunea și considerentele de natură politică.

Studii ce au rezultat din proiecte extinse de cercetare pe tematica migrației moldovenești, precum este cel semnat de Cheianu-Andrei *et al*. (2011), tind să se centreze asupra efectelor negative pe care migrația le are în viața de familie și în special asupra tinerilor și a bătrânilor ce rămân în Republica Moldova. Problematica politicilor cu privire la diaspora moldovenească este analizată de Moșneaga (2014), iar relația dintre construirea rolurilor de gen în societatea tradițională moldovenească și modul în care acestea sunt reconfigurate sub impactul migrației a fost ilustrată în studiul lui Abiala (2014).

Familiile de origine ale tinerilor din Republica Moldova sunt chiar și la ora actuală în mare parte dezvoltate și bine ancorate într-o societate tradiționalistă, tributară unei mentalități socialiste,[22] în care copiii ocupă un rol central. Urmărind pe parcursul analizei modul în care tinerii moldoveni, ce redobândesc sau cărora li se acordă cetățenia română, instrumentalizează această dublă afiliere a lor în contextul traseului existențial poate fi surprinsă și restructurarea familiilor de origine, restructurare ce se conturează sub influența dublei determinări a tinerilor: cetățeni moldoveni și cetățeni români. Un aspect important ce trebuie menționat este faptul că putem vorbi despre această dublă determinare (cetățean moldovean și cetățean român) abia de la o dată mai recentă, respectiv din 2003, anul din care și Moldova a acceptat dubla cetățenie,[23] recunoscută în România din anul 1991.[24]

Studiul de față propune o abordare de tip calitativ, cu o accentuare a necesității unor studii menite să analizeze această problematică la nivelul experienței cotidiene, a vieții intime și a practicilor de familie. Cercetarea se bazează pe analiza calitativă a datelor obținute prin 25 de interviuri semistructurate, observarea participativă a membrilor familiilor transnaționale din trei comunități din Republica Moldova – două localități rurale (Cornești, Funduri Vechi) și una urbană (Chișinău) –, cât și a membrilor familiilor care se aflau în România. Structura eșantionului este rezultatul metodei utilizate pentru a selecta intervievații noștri, adică cea a bulgărelui de zăpadă.

Dintre aceștia, toți cei intervievați în România aveau la momentul realizării interviului cetățenia română obținută fie prin redobândirea ei, fie prin dobândirea cetățeniei ca urmare a stabilirii pe teritoriul românesc sau prin căsătoria cu un cetățean român. Pe parcursul interviurilor respondenții au fost rugați să povestească despre familiile lor, cât și despre modalitatea în care au hotărât să aplice pentru obținerea/redobândirea cetățeniei, cine din familie deține cetățenia română, cum le-a influențat alegerile de viață faptul că dețin această cetățenie.

Tinerii moldoveni și cetățenia română

Dobândirea cetățeniei române reprezintă în cazul tinerilor moldoveni, dincolo de un proces, de cele mai multe ori consumator de timp și de resurse, și o ocazie de reiterare a istoriilor familiale. Legătura între cetățenie și familie este una profundă, cu diverse implicații, din moment ce această cetățenie este adesea obținută făcând apelul la generația bunicilor în vederea redobândirii. Obținerea ei este văzută adesea ca fiind un traseu de succes în viața unui tânăr, prin accesarea acestei cetățenii el devenind un „european", multe porți (în special cea a mobilității) fiindu-i de acum deschise.

Un astfel de succes îi inspiră adesea și pe părinți să îi urmeze exemplul în vederea redobândirii cetățeniei.

Instrumentalizarea cetățeniei de către tinerii moldoveni, dar și de către membrii mai în vârstă ai familiei în vederea stabilirii unei mobilități mai facile pe teritoriul Europei reprezintă un model destul de fracvent întâlnit în cazul familiilor moldovene.

Prin prezentarea următoarelor studii de caz lucrarea ilustrează modul în care procesul migrației și cel de dobândire a cetățeniei române reconfigurează structura familiilor din Republica Moldova. În mod particular, tinerii care se află în ciclul liceal și doresc să urmeze mai departe cursurile facultății, aleg adesea să își continue studiile în România. România sprijină acest segment de populație prin burse acordate tinerilor moldoveni. De altfel, mai mulți subiecți ne-au relatat că au ajuns în România în primă fază tocmai datorită acestor burse care păreau o alternativă foarte bună față de a alege să urmeze o facultate în Chișinău – unde costurile de întreținere ar fi fost destul de ridicate, mai greu de suportat fără un sprijin material.[25] Unii dintre intervievații noștri au relatat despre o situație des întâlnită în cazul mai multor familii din Republica Moldova, respectiv despre existența unuia sau a mai multor membri ai familiei plecați la muncă în străinătate. Tinerii intervievați povestesc despre momentul care a urmat dezmembrării URSS, când o mare parte din populația matură și-a pierdut locul de muncă. Ca urmare a situației socioeconomice din ce în ce mai precare, o parte dintre aceștia au ales să migreze înspre țări din Europa, de cele mai multe ori fără a beneficia de o situație legală în țările de destinație, fapt ce a atras după sine o lungă perioadă de timp în care copiii au rămas în grija bunicilor sau a rudelor apropiate. În acest context, cu cel puțin un părinte plecat la muncă în străinătate, alegerea de a pleca în condiții legale la studii în România, facilitată de diferitele tipuri de sprijin pe care statul român îl acordă elevilor/studenților moldoveni, a părut un traseu cel puțin dezirabil, în unele cazuri chiar un model ideal de parcurs. O mare parte dintre intervievați vorbesc despre faptul că încă din perioada gimnazială de studiu au fost încurajați să învețe foarte bine pentru a prinde o bursă spre România.

Așadar, în acest context, copiii odată ajunși în România, urmând studiile aici și găsindu-și de multe ori loc de muncă sau parteneri, au ales să se stabilească și cel mai adesea să aplice pentru obținerea cetățeniei statului de adopție. Evident, există și o puternică componentă ce ține de atașamentul emoțional față de România în cazul unora dintre acești tineri. Au existat familii care și-au educat copiii într-un puternic sentiment al atașamentului față de această identitate românească ce a fost pentru o bună bucată de timp constant eludată de URSS printr-un proces de rusificare la care a fost supusă întrega populație de pe teritoriul republicii, indiferent de apartenența etnică. În acest context, tinerii au fost în mare măsură cei care au aplicat pentru cetățenia română, iar părinții s-au aflat în postura de a aplica pentru cetățenia română în multe cazuri pentru a putea circula mai ușor între cele două state odată ce copiii s-au stabilit în România.

Există însă și cazuri în care tinerii care dețin cetățenia română, odată stabiliți într-o țară din UE care nu acceptă deținerea dublei cetățenii (precum Spania), aleg să renunțe la cetățenia română. În acest caz putem discuta despre o instrumentalizare absolută a cetățeniei române, ea existând și servind deținătorului doar o perioadă de timp limitată, până la momentul obținerii uneia mai dezirabile în comparație cu cea română. Fenomenul este extrem de complex și poate reflecta în fond o aderare nonemoțională, de tipul achiziției unui produs, fără alte conotații decât cele de natură funcțională, așa cum remarca și Harpaz în cazul israelienilor care redobândesc cetățenia altor state, îndeosebi europene, doar pentru a deține un pașaport european. În cazul israelienilor acest pașaport este văzut ca un produs de lux, o investiție cu potențial pentru viitor.[26]

Având în vedere aceste linii pe care studiile recente asupra dublei cetățenii le conturează, cazurile selectate ilustrează tiparele traseelor de migrație ale tinerilor moldoveni care au dobândit cetățenia română și în același timp parcursul lor, care a influențat structura, relațiile și practicile familiilor de proveniență.

Studii de caz

1. Anastasia – pașaportul românesc

După cum remarca și Iordachi, Legea cetățeniei române, ce reglementează obținerea și redobândirea cetățeniei române, este una cu un conținut dintre cele mai instabile din întreaga legislație românească postcomunistă. În cele două decenii de la adoptarea sa (între 1991 și 2010) a fost modificată prin 9 ordonanțe de urgență și 11 legi adoptate în Parlament.[27] Toate aceste modificări au atras după ele diferențe majore de tratament între cei care au solicitat redobândirea cetățeniei, în funcție de data la care aceștia au depus cererile (Iordachi 2012: 130-131).

Deși există din anul 1999, art. 24 din Legea cetățeniei, care stipulează: „Cetățenia română nu poate fi retrasă persoanei care a dobândit-o prin naștere", iar această garanție a fost extinsă în 2009 și în cazul celor care au pierdut cetățenia română atribuită la naștere înainte de 1989 și descendenților lor,[28] există încă cazuri precum cel al Anastasiei, pe care îl voi expune mai jos.

Anastasia a dobândit CNP și pașaport românesc în baza cetățeniei române a tatălui ei. Cu aceste acte

a plecat în urmă cu șase ani în Italia, la studii, în calitate de cetățean român. La expirarea pașaportului a aflat că nu mai este cetățean român și că legea în baza căreia i-au fost acordate drepturile în primă fază a fost modificată și se aplică retroactiv. Ea și-a pierdut dreptul de a lucra în Italia, deoarece conform noii legi i-a expirat cetățenia, și s-a întors în Republica Moldova. Ea așteapta de mai bine de o jumătate de an ca statul român să o recunoască din nou ca cetățean atunci când ne-am întâlnit. A fost plimbată luni la rând de autoritățile române între Direcția Generală de Pașapoarte și Autoritatea Națională de Cetățenie, Evidența persoanelor și Administrarea Bazelor de Date. Cazul ei nu este unic, există la ora actuală câteva mii de cetățeni moldoveni în această situație, iar numărul lor crește constant.

> „Am fost cetățean român. Am 28 de ani. Am.. terminat studii financiare la Milano. Am revenit recent acasă. Cetățean român am fost din 2011 până în 2016 (râde). Prin tata am obținut pentru că el a obținut cetățenia în 2005-2004. Eu eram minoră aveam 14 ani și la 18 ani am cerut transcrierea certificatului de naștere pe baza documentului tatălui. Pe baza pașaportului m-am dus, practic după ce-am luat pașaport românesc la o lună am plecat în Italia. […]De fapt, am aplicat la reînnoirea pașaportului care, prin.. aprilie 2016. Mie-mi expira pașaportul cam în patru luni, patru luni jumate. Și m-am gândit că era suficient, am aplicat acolo de la Milano, că-mi este suficient să-mi reînnoiesc pașaportul și să vin acasă în vizită. […] La moment, toți care aplică la pașaport să și-l reînnoiască, toți așteaptă foarte mult. Și noi am început să le spunem că uitați, duceți-vă direct în România, în București, și cereți un răspuns, nu mai încercați prin ambasadă. Ei încearcă să ascundă tot procesul acesta […] Suntem trei persoane care suntem administratori la un grup pe Facebook. Ne-am adunat la moment la vreo 1200 de oameni, toți cu problema asta, în situația asta. Zilnic acceptăm în grup cam vreo 10-15 oameni. Deci-s foarte mulți oameni. Avem oarecum norocul că avem un reprezentant în comisia de lângă Parlamentul României, este Codreanu, Constantin Codreanu care oarecum ne reprezintă interesele, ridică întrebarea la adunările în comisie. Și acum vrea să rezolve această problemă. Sau nu știu.. cât de importantă este această problemă pe masa Parlamentului, o să vedem."

Acest caz nu reprezintă o situație particulară.[29] În aceeași situație se aflau la începutul anului 2017[30] peste 10.000 de tineri care au obținut cetățenia română în baza cetățeniei părinților și cărora li s-a retras odată ce au împlinit vârsta de 18 ani. Toată situația a fost creată de modificarea unui articol din Legea cetățeniei care, în loc să clarifice interpretarea ei, a dat naștere unei interpretări neclare fapt ce a atras după sine blocarea a mii de tineri în diferite state ale Europei, număr aflat în creștere de la o zi la alta, odată ce tinerilor le expiră pașapoartele și se află în situația de a le reînnoi. Blocarea acestor tineri în țările în care se află sau, mai rău, obligarea lor de a se întoarce pe teritoriul Republicii Moldova până la momentul clarificării situației – care durează deja de mai bine de doi ani – implică costuri majore pentru acești oameni prinși între ițele birocratice: Anastasia și-a pierdut locul de muncă, situația pe care și-a clădit-o până la acea oră, și s-a întors în Republica Moldova. Alături de alți tineri aflați în situația ei, a inițiat un grup care a încearcat să își redobândească cetățenia. Așadar, multiplele modificări legislative și instabilitatea cauzată de acest proces i-au afectat nu doar pe aplicanții la cetățenia română, ci și pe o parte a celor care dețin această cetățenie – tinerii care aveau această cetățenie în baza cetățeniei părinților, dar care nu aveau un ordin de cetățenie eliberat pe numele lor.

2. Rada – *„România este țara mea, eu sunt româncă"*

Rada a crescut într-o familie de intelectuali moldoveni. I-a fost insuflată constant ideea că ea este româncă și țara ei este România. Atât ea, cât și sora ei au venit la studii în România, au devenit cetățeni români și s-au stabilit definitiv aici. Rada a terminat Facultatea de Istorie din dorința de a înțelege mai bine „propria ei istorie". Ea este căsătorită cu un cetățean român, dar și-a dobândit cetățenia făcând apel la procesul de redobândire a cetățeniei și nu în baza căsătoriei. Practic, a devenit mama unui cetățean român (fiul său născut în urmă cu 4 ani) înainte de a fi ea însăși cetățean român. Rada povestește că, în fond, până nu și-a întâlnit soțul și pe familia acestuia, ea nici nu s-ar fi gândit că „nu este româncă". De altfel, această istorie este comună tuturor moldovencelor intervievate căsătorite cu cetățeni români și care vorbesc despre cum s-au confruntat cu această nouă perspectivă asupra identității lor în diferite contexte.

> „Din partea familiei mele, niciodată nu am simțit că ei îl văd pe soțul meu ca fiind un străin. În schimb, din partea familiei lui am simțit un scepticism. Nu s-au obișnuit foarte repede cu ideea că sunt de acolo [din Republica Moldova]. Bine, erau judecăți de astea foarte bine înrădăcinate despre Republica Moldova. Știu că soțul meu s-a și certat cu familia lui la început și nu au vorbit o perioadă tocmai din cauza aceasta. Eu nu am simțit niciodată că sunt altceva decât româncă.

> Eu doar asta cunoșteam, eu când am ajuns aici am simțit că am ajuns acasă. Eu am fost foarte bucuroasă când am ajuns aici. Dar dacă stau și mă gândesc, îmi amintesc că au fost și colegi care m-au văzut ca străină mereu, și profesori. Și eram foarte supărată căci nu înțelegeam, căci eu sunt româncă."

Rada face parte dintre tinerii care au fost crescuți într-un mediu familial care a promovat filiera identității românești. După stabilirea și dobândirea cetățeniei, ea și-a convins părinții să aplice pentru redobândirea cetățeniei române, pe care aceștia o utilizează în vederea asigurării unei mobilități mai facile în vizitele pe care le fac celor două fiice stabilite în România.

3. Igor – între România și Republica Moldova

Igor a venit pentru prima dată în România la facultate. După un timp a aplicat pentru cetățenia română. Până a obținut-o a trecut printr-un proces îndelungat, pe parcursul căruia nu o dată s-a gândit le diferite moduri ingenioase de a o obține. După ani de zile a obținut-o și l-a adus în România și pe fratele lui mai mic, ce a devenit de curând, la rândul lui, cetățean român. Igor trăiește în acest moment între România și Moldova și încă nu a decis unde este *acasă*.

> „În momentul în care am vrut să aplic pentru cetățenie era foarte complicat cu... aveam emoții și cu linia mamei și cu linia tatălui, nu știam care dintre ei e eligibil și soluția era să stau cinci sau șapte ani cu permis de rezidență, examene din istorie, limbă și așa mai departe, că așa era, super complicat, și după aia, la un moment dat, zice tata, la început mai în glumă: „Ce-ar fi să te căsătorești cu o romăncuță?" Și am râs la început și așa... bine, n-am găsit eu chiar să mă căsătoresc și să mă însor, dar după aia o zis că: „Păi na, faci o căsătorie fictivă!" Nu știam de termenul ăla sau că există treaba asta și am început să mă interesez. Și am început să caut și știu că tata zicea că:„Bă, plătești acolo nu știu cât și..." Da, și am aflat că în căsătoriile fictive, am povestit cu iară ceva moldoveni, care inclusiv, ei dacă s-au căsătorit pe bune, acuma nu știu dacă s-au căsătorit chiar pe bune sau nu, că [râde]... poate că au apelat și ei la asta! Da' căsătoriile între cetățeni moldoveni-români, știu că venea din când în când, pe neanunțate, ofițerul de la starea civilă sau de la poliție și verifica: trebuia să ai albume împreună, trebuia să arăți că de la serbări împreună, să le arăți dormitoru', să... era chestia verificată, știi? Și am zis că mno, dacă găsesc una, am dus-o în Ucraina, facem poze, facem poze la serbări, ne ăsta... mno, dacă se nimerește să mă mai și îndrăgostesc de ea și să mai rămân cu ea, e și mai bine, știi? [râde] Repet, râd acuma, dar atunci am privit-o ca pe... ca pe o soluție venită din Rusia pentru un moldovean în devenire român. Dar a fost bine că a funcționat calea dreaptă și am ajuns cetățean legal."

Părinții săi lucrează în străinătate la Moscova, iar familia sa este împărțită între Rusia și România. De altfel, aceasta este o situație destul de des întâlnită în cazul familiilor din Moldova în care părinții, generația care se situează în jurul vîrstei de 50 de ani, aleg să migreze spre teritoriul Federației Ruse, iar tinerii încă din timpul liceului sau cel târziu la facultate aleg să plece spre România. Chiar și la această oră Igor răiește între România și Moldova și nu a decis până astăzi unde va rămâne. Această stare a intervenit din momentul în care Igor a primit cetățenia română. De altfel, această situație este identificată adesea în cazul celor care își legalizează șederea în statul de destinație și nu mai sunt siguri dacă doresc să se întoarcă în țara-mamă.[31]

> „În perioada în care am venit eu în Cluj, era anu' 2008. Era anu' preelectoral, în care era încă neocomunismu', dacă pot să-l numesc așa. Eu așa l-am botezat, deși nu cred că e un termen corect. Erau comuniștii încă la putere în Moldova, erau lucrurile destul de tulburi și, până atunci, cumva, căutam, îmi plăcea foarte mult geografia. Căutam să evoluez spre zona de hidro-meteo. Și am găsit ceva școală în Rusia, taică-miu plecase de prin 2004-2005 deja în Rusia la muncă, tocmai din cauza condițiilor grele de trai în Moldova, unde nu ne puteam asigura un trai. Eram trei copii la părinți. Și traseul normal era să merg și eu în Rusia, cumva, pentru că în Moldova, condițiile din educație, e corupția ridicată, din educație și din tot sistemu', șansele de afirmare după, oricum traseul era, inevitabil, să merg undeva afară. Și, evident, Rusia [era] accesibilă din cauza limbii aproximativ native, limba rusă, pe care o vorbeam. Ăăă... și cumva, în penultimul an, pe când eram în clasa a unșpea, pe 2007, a venit el cu propunerea, taică-miu, care tocmai fiind în Rusia, a venit el cu propunerea: „Uite, România, țară în Uniunea Europeană, na, lucrurile se vedeau că sunt aparent mai bine aici și a zis că ce-ar fi să aplici".

Pe parcursul procesului de redobândire a cetățeniei există o situație recurentă pe care am întâlnit-o aproape la toți informanții noștri – aceea a traducerii numelor și a documentelor aferente dosarului pregătit. Proces îndelungat și plin de diverse piedici, care tind acum, retrospectiv, să devină subiect de glumă în istoria reiterată de aceștia, dar care la acel moment erau departe de a fi așa.

„Da, cetățenia era pasul logic după ce am făcut facultatea aici, evident dorindu-mi să rămân să trăiesc aici. M-am interesat oarecum din timp; îs două căi relative ... ca și cetățean străin, fie trăiești cinci sau șapte ani, după aia îți iei un permis de rezidență, care e interpretat și ăla, fie îți oferă loc de muncă, fie nu. Și a doua cale era, în cazul etnicilor basarabeni era un proces de redobândire, adică trebuia să ai o rudă până la gradul doi care să fi fost născută în perioada când Basarabia a aparținut României. Am încercat pe o linie din familie, nu s-a putut, lipseau acte, erau tot felul de acte aberante, după aia era și problema că în momentul anexării la Uniunea Sovietică s-au rusificat toate numele și, în momentul în care Moldova a redevenit Republica Moldova, românescul Nicolai era altfel în rusă. După aia a devenit Nicolae, pe alocuri era Nicolai, pe alocuri era Nicolae și Nekolai și chestii de genul ăsta. Pare haios că o singură literă face diferența, dar pentru o literă de genul ăla am umblat după acte prin Chișinău și numa' maică-mea știe, că ea s-a ocupat de cetățenie, de dosarul meu moldovenesc, ca să zic așa."

Cazuri precum cel al lui Igor sunt destul de des întâlnite și considerăm că este unul tipic pentru tema suspusă analizei: provine dintr-o familie în care părinții au plecat la muncă înspre Uniunea Sovietică, iar el cu fratele său au rămas în grija bunicilor din partea mamei, pentru ca mai apoi să aleagă România pentru studii. În familia sa bunicii (*buneii* pe linia mamei) au reprezentat pentru fratele său mai mic șansa de a ocoli complicatul proces birocratic de dobândire a cetățeniei române prin care a trecut fratele său mai mare. Actualmente Igor și-a convins părinții, care se gândesc la o reîntoarcere în Republica Moldova, să aplice la rândul lor pentru redobândirea cetățeniei române și să ia în calcul o relocare în România, pentru a fi mai aproape de cei doi copii.

4. Raluca – *„Dacă trebuie să aleg între cele două cetățenii, o aleg pe cea moldovenească"*

Despre cazul Ralucăi am discutat cu părinții săi. Ea a venit la studii în România susținută de aceștia. Din România, unde a absolvit Facultatea de Jurnalism, s-a întors în Moldova să pună umărul la schimbarea ce spera că se va produce și acolo. După câțiva ani de muncă și-a anunțat părinții că ea nu crede că lucrurile se vor schimba în bine și că se va întoarce în România, ea având și cetățenia română obținută în urmă cu câțiva ani. Din România a plecat pentru un reportaj în Spania, loc în care și-a cunoscut actualul soț, un spaniol. A hotărât să se mute în Spania, loc în care s-a stabilit după căsătorie. Părinții ei ne-au povestit cum s-a hotărât că va alege cetățenia moldovenească în detrimentul celei române, deoarece în Spania nu poți avea trei cetățenii. Considerentul în baza căruia a ales astfel are de-a face cu familia și dorința de a avea libertatea de a o vizita și vedea, de a putea să le ofere îngrijire atunci când va fi nevoie. Această preocupare a migranților față de părinții/rudele rămase în țara, manifestată prin vizite este semnalată și în studiile despre familie și migrație.[32]

(Petru și Elena)

„P. (tatăl): Ea [Raluca] amu în jumate de an trebe să... Ei s-au căsătorit tot legitim, tot cum trebuie și amu [în] jumate de an o să ia cetățenia spaniolă și asta e chestia, că nu se putea a treia. Și a lăsat... maică-sa i-a propus să fie româna și spaniola...
E. (mama): Da, și ea [a spus]... „*Dar dacă vine un dictator și eu să nu pot să mă duc să vă văd*?!" Și iaca, într-adevăr, știți că este... să mă duc numa până în România și? Să vii pe partea asta de Prut să ne vedem. Așa că a hotărât ea: „Bună, rea, e țara mea!" Și a lăsat moldovenească și o să ieie spaniola."

Generația părinților reprezintă un liant între generația copiilor și cea a bunicilor. Adesea lor le revine sarcina de a media între copii și bunici atunci când aceștia doresc să aplice pentru redobândirea cetățeniei.

Părinții – aflați în jurul vârstei de 50 de ani – reprezintă generație de legătură între bunici („bunei") și tinerii copii, în fond o relație în baza căreia întregul proces de redobândire poate fi activat. Dacă bunicii sunt declanșatorul în baza căruia redobândirea cetățeniei poate fi efectuată, copiii/actualii tineri sunt forța motrice în reactivarea acestui drept, părinții se plasează adesea în tot acest proces undeva, am putea spune cel mai adesea, pe un teren neutru. Una dintre concluziile studiului Grant *et al.*[33] menționa faptul că generația mai în vârstă care rămâne acasă nu are altă soluție decât cea de a-și reconsidera și restructura viețile adaptându-le la noul context creat de migrația celor mai tineri.

Nemaiținând la rândul lor o șansă pentru a-și lua viața de la început, ei activează cel mai adesea această cetățenie în momentul în care își doresc a fi mai mobili în vederea vizitării propriilor copii și mai puțin pentru un interes propriu imediat. Generația bunicilor, trecută prin numeroase schimbări de regim și încă temătoare și neîncrezătoare vis-à-vis de modul în care scena politică poate să le schimbe destinul, reprezintă pentru majoritatea celor care aplică pentru redobândirea cetățeniei girantul în procesul acesta, în schimb generația părinților se implică la nivel administrativ-birocratic în obținerea ei. Redobândirea

cetățeniei devine astfel un liant între generații, un subiect de discuție și redescoperire a istoriei de familie, chiar de menținere a coeziunii sale.

În tot acest proces relațiile de familie suportă o restructurare, o reașezare. Dacă în mod tradițional copiii s-ar fi stabilit în apropierea părinților, distanța fizică ce-i desparte acum reașază familiile și relațiile din interiorul lor. Părinții aplică pentru redobândirea cetățeniei cel mai adesea pentru a avea libertatea de a călători fără restricții pe teritoriul Europei și a-și vizita copiii. Aceștia, la rândul lor, beneficiind de libertatea pe care cetățenia unui stat UE le-o asigură, sunt mult mai mobili și adesea preferă ca până la întemeierea propriei familii să practice o existență mobilă, trăind în România pe parcursul studiilor, apoi, prin natura locului de muncă sau în funcție de partenerii aleși, să migreze spre un alt stat din cadrul UE.

Concluzii

După căderea comunismului, odată cu deschiderea granițelor, o parte dintre tinerii din Europa de Est au ales să urmeze cursurile unor universități occidentale, iar în unele cazuri chiar și cursurile la nivel de liceu. După definitivarea traseului educațional, mulți au rămas în țările-gazdă pentru a-și continua viața, primind chiar cetățenia acestora. În contextul românesc, acest fenomen este unul complex. Mulți tineri români studiază în Occident, dar și mulți dintre tinerii din Republica Moldova aleg România drept țară de studiu și de autoafirmare, datorită istoriei comune pe care aceste două teritorii o au.

Studiul a reflectat importanța cercetării relației dintre obținerea dublei cetățenii de către cetățenii moldoveni și (re)structurarea practicilor de familie, în special a relației dintre copii, părinți, bunici și nepoți, în acest nou context. El a evidențiat existența unor modele diferite în raportarea actorilor sociali la dubla cetățenie, fapt reflectat și în modul în care ei practică/experimentează cotidian familia. Mai precis, în acest caz vorbim despre (re)structurarea practicilor de familie din spațiul intim, cât și al celor din afara lui, așa cum remarca și Morgan referitor la multiplele efecte ale migrației asupra familiilor.[34] Însă nu numai practicile de familie se schimbă odată cu migrația. Studiul Kristinei Abiala analiza schimbările ce au loc la nivelul rolurilor și al identității de gen în cadrul familiilor molovenești, ilustrând tensiunea existentă între normele societății tradiționale (patriarhale) moldovenești și experiența migrației.[35]

Cetățenii moldoveni care trăiesc în România – reprezintă cel mai adesea forța motrice majoră în determinarea generației părinților să pornească la rândul lor demersul de obținere a cetățeniei române. Adesea, în cazul acestor familii este luată în considerare și relocarea părinților în România – mai ales că limba nu reprezintă un impediment pentru aceștia. Ei ar reprezenta acea categorie mai tradiționalistă, apropiată de practicarea familiei așa cum este dezirabilă în societatea moldovenească: copii și părinți care locuiesc în apropiere, ajutându-se reciproc și oferindu-și suport imediat, facilitat și de apropierea fizică.

Cetățenii din Moldova care aleg să utilizeze cetățenia română pentru a se stabili în alte state – reprezintă adesea o categorie extrem de mobilă, ei încadrându-se în ceea ce putem numi familii transnaționale. Tipul lor de relaționare este conturat de logica distanței fizice – cu numeroase contacte facilitate de tehnica modernă (telefonie, internet). În ciuda acestei distanțe fizice, existența unei apropieri emoționale nu poate fi negată, iar obținerea cetățeniei române de către părinții care încă nu o au reflectă dorința acestor familii de a-și păstra coeziunea prin vizite mai dese și liberi de constrângerile birocratice pe care nedeținerea unui pașaport UE pot să le atragă.

Cetățenii moldoveni care obțin această cetățenie nu din atașament emoțional, ci pentru a practica mobilitatea mai facil (vizită copii, concedii sau ca asigurare pentru un viitor incert destul de des pus sub semnul întrebării în actualele desfășurări ale vieții politice la nivel internațional) și care trăiesc în continuare în Republica Moldova, nedorind să plece, pot fi asociați cu ceea ce Harpaz numea în cazul cetățenilor israelieni „cetățeni la distanță”.[36]

Bogăția materialelor empirice expuse în analiza de față, ce reflectă existența cotidiană a familiilor și instrumentalizarea sub diferite forme de către intervievați a dublei cetățenii, pot fi considerate o pledoarie pentru extinderea acestor tipuri de cercetări.

Note

1. „I suggest that the contemporary scholarly debates on citizenship, migration and transnationalism thus need to pay closer attention to the experience of migrants.” În S. Marcu ”Between migration and cross-border mobility: return for development and Europeanization among Moldavian immigrants”, în *Southeast European and Black Sea Studies,* 14(1), p. 83-107, 2014, p. 104.
2. Y. Harpaz,”Rooted Cosmopolitans: Israelis with a European Passport – History, Property, Identity”, în *International Migration Review*, 2013, 47 (1), p. 166–206, p. 182.
3. E. Knott, ”What Does it Mean to Be a Kin Majority? Analyzing Romanian Identity in Moldova and Russian Identity in Crimea from Below”, în *Social Science Quarterly*, 96, 2015, p. 830–859, 2015, p. 853..
4. Republica Moldova se desprinde de fosta URSS în anul 1991 și își declară independența.
5. I. Horváth, ”Romania and Moldova, Migration mid-

19th Century to Present, with Special Focus on Minorities Migration/ Migrația din România și Republica Moldova de la mijlocul secolului XIX până în prezent, cu accent pe migrația minorităților", în *Studii de atelier ISPMN*, 40. Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2011, p.14.

6. S. Marcu, *Op. cit.,* p.87.

7. B. Ghencea; I. Gudumac, *Labour Migration and Remittances in the Republic of Moldova (Report)*. Chișinău, Moldova Microfinance Alliance, 2004; M. Cuc; E. Lundbäck; E. Ruggiero, *Migration and Remittances in Moldova*. Washington, D.C., International Monetary Fund, 2005; M. Lücke; T. Omar Mahmoud; P. Pinger, *Patterns and Trends of Migration and Remittances in Moldova*, prepared for International Organization for Migration (IOM), 2007.

8. S. Marcu, *Op. cit*., p. 88.

9. Datele au fost colectate pe parcursul terenului efectuat în Republica Moldova (ianuarie-februarie 2017) cât și interviuri realizate cu cetățeni moldoveni stabiliți în România (2016-2017), în cadrul cercetării *Confruntarea diferenței prin practicile familiilor transnaționale* [http://transnationalfamilies.ro/], cu finanțarea Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică și Inovație, CNCS-UEFISCDI, numărul proiectului PN-II-RU-TE-2014-4-2087.

10. Despre migrația etnică din Moldova vezi Horvath 2011.

11. I. Horváth, 2011, *Op. cit*., p. 14.

12. S. Marcu, *Op. cit*., p. 87.

13. Numărul cât și fluxul celor care dobândesc cetățenia nu fac obiectul prezentului articol, dar pentru mai multe detalii și o analiză a acestor statistici, se pot vedea în Iordachi (2011; 2013).

14. Biroul Național de Statistică (Republica Moldova); O. Gagauz, (coord.). *Population Situation Analysis in the Republic of Moldova* (PSA), 2016, p. 12.

15. O. Gagauz, *Op. cit*., p. 12.

16. D. Görlich; C.Trebesch, Seasonal Migration and Networks—Evidence on Moldova's Labour Exodus. *Review of World Economics, 144(1)*, 2008, p. 107-133.

17. O. Gagauz, *Op. Cit*., p.131.

18. Cazul României este la fel de ilustrativ în acest sens, având în vedere că aproape două milioane și jumătate de persoane au emigrat din România în anii care au urmat Revoluției din decembrie 1989. Pentru detalii vezi Horváth-Anghel 2009.

19. Y. Harpaz, *Op. cit.*, 2013, p. 173.

20. *Ibidem*, p. 172.

21. R. Bauböck, "Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism", în *International Migration Review*, *37*, 2003, p. 700–723; I. Culic, "Eluding Exit and Entry Controls: Romanian and Moldovan Immigrants in the European Union", în *East European Politics and Societies,* 22(1), 2008, p. 145-170; C. Iordachi, *Op. cit*, 2013; C. Iordachi, *Country Report: Romania. EUDO Citizenship Observatory*. Revised and updated April 2013; C. Dumbravă, "Reproducing the nation: reproduction, citizenship and ethno-demographic survival in post-communist Romania" în *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2016, p. 1490-1507.

22. C. Leccardi; C. Feixa, Introduction. Youth in Transition(s). În C. Leccardi, C. Feixa, S. Kovacheva, H. Reiter, T. Sekulić (eds), *1989 - Young People and Social Change after the Fall of the Berlin Wall* (pp. 5-13). Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2012, p. 5.

23. C. Iordachi, 2012, *Op. cit*., p. 118.

24. Y.Harpaz, 2013, *Op. cit*., p. 177.

25. Pentru mai multe detalii despre colaborarea dintre cele două state în domeniul educației, vezi comunicatul de pe pagina oficială a Guvernului României: http://gov.ro/ro/guvernul/sedinte-guvern/romania-i-republica-moldova-continua-colaborarea-in-domeniul-educatiei-in-perioada-2016-2019

26. Y. Harpaz, 2013, *Op. Cit*., p.182.

27. C. Iordachi, 2012, *Op. Cit*., p. 124.

28. *Ibidem*, p. 131.

29. Presa online relatează numeroase asemenea cazuri. Vezi: https://www.cotidianul.ro/cetateni-cu-termen-de-valabilitate/; http://www.traduzionirumeno.it/mii-de-moldoveni-cu-pasaport-romanesc-anuntati-ca-de-fapt-nu-sunt-cetateni-romani/; https://reportaje.moldova.org/drama-miilor-de-moldoveni-cu-pasapoarte-romanesti-anuntati-din-senin-ca-nu-mai-au-cetatenie/ etc.

30. Situația acestor tineri a fost soluționată abia în septembrie 2017 când, ca urmare a sesizărilor și a insistențelor deputatului Constantin Codreanu (deputat pentru cetățenii români cu domiciliu în afara țării) în Parlament, a fost adoptată o OG pentru a elimina aspectele divergente la nivelul autorităților cu competențe în domeniu, cu privire la interpretarea legislației.

31. P. Pinger, "Come Back or Stay? Spend Here or There? Return and Remittances: The Case of Moldova", în *International Migration*, 4, p. 142–173, 2010, p.167.

32. L. Baldassar, *Visits home: migration experiences between Italy and Australia*. Melbourne, Melbourne University Press, 2001; L. Baldassar; C. Baldock, Linking migration and family studies: transnational migrants and the care of ageing parents. În B. Agozino (ed.), *Theoretical and methodological issues in migration research: interdisciplinary, intergenerational and international perspectives* (pp. 61–89). Aldershot, Ashgate, 2000; C. V.Baldock, "Migrants and Their Parents: Caregiving from a Distance", în *Journal of Family Issues*, 21(2), 2000, p. 205-224.

33. G. Grant; J. Falkingham; M. Evandrou, *The Impact of Adult Children's Migration on Wellbeing in Later Life: Voices from Moldova.* CRA Discussion Paper no. 0902 CRA DP/0902. UK, University of Southampton, 2009, p. 25.

34. D. H. J. Morgan, *Rethinking Family Practices*. New York, Palgrave Macmillan, 2011, p. 86.

35. K. Abiala, Young Moldovan Women at the Crossroads: Between Patriarchy and Transnational Labour Markets.

În N. Götz (ed.) *The Sea of Identities. A Century of Baltic and East European Experiences with Nationality, Class, and Gender* (269-289). Huddinge, Södertörn University, 2014.
36. Y. Harpaz, "Ancestry into Opportunity: How Global Inequality Drives Demand for Long-distance European Union Citizenship", în *Journal of Ethnic and Migration Studies, 41 (13),* 2015, p. 2081-2104.

Bibliography:

Abiala, K. Young Moldovan Women at the Crossroads: Between Patriarchy and Transnational Labour Markets. În N. Götz (ed.) *The Sea of Identities. A Century of Baltic and East European Experiences with Nationality, Class, and Gender* (269-289). Huddinge, Södertörn University, 2014.

Baldassar, L. *Visits home: migration experiences between Italy and Australia*. Melbourne, Melbourne University Press, 2001.

Baldassar, L.; Baldock, C. Linking migration and family studies: transnational migrants and the care of ageing parents. În B. Agozino (Ed.), *Theoretical and methodological issues in migration research: interdisciplinary, intergenerational and international perspectives* (pp. 61–89). Aldershot, Ashgate, 2000.

Baldock, C. V. "Migrants and Their Parents: Caregiving from a Distance", în *Journal of Family Issues*, 21(2), 2000, p. 205-224 . doi: 10.1177/019251300021002004.

Bauböck, R. "Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism", în *International Migration Review*, *37*, 2003, p. 700–723. doi:10.1111/j.1747-7379.2003.tb00155.x.

Cheianu-Andrei, D.; Gramma, R.; Milicenco, S. *Necesitățile specifice ale copiilor și vârstnicilor lăsați fără îngrijirea membrilor de familie plecați la muncă peste hotare.* Chișinău, CEP USM, 2011.

Cuc, M.; Lundbäck, E.; Ruggiero E. *Migration and Remittances in Moldova*. Washington, D.C., International Monetary Fund, 2005.

Culic, I. "Eluding Exit and Entry Controls: Romanian and Moldovan Immigrants in the European Union", în *East European Politics and Societies,* 22(1), 2008, p. 145-170. doi: 10.1177/0888325407311795.

Dressler, W. "Between Empires and Europe: The Tragic Fate of Moldova", în *Diogenes 210, 53*(2), 2006, p. 29-49. doi: https://doi.org/10.1177/0392192106065970.

Dumbravă, C. "Reproducing the nation: reproduction, citizenship and ethno-demographic survival in post-communist Romania" în *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2016, p. 1490-1507. doi: 10.1080/1369183X.2016.1221335.

Gagauz, O. (coord.). *Population Situation Analysis in the Republic of Moldova* (PSA), 2016. http://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/PSA_engleza.pdf [Accesat în ianuarie 2019].

Ghencea, B.; Gudumac, I. *Labour Migration and Remittances in the Republic of Moldova (Report).* Chișinău, Moldova Microfinance Alliance, 2004. http://pdc.ceu.hu/archive/00002327/01/Raport_Migration_Remittances_2.pdf [Accesat în februarie 2019].

Grant, G., Falkingham; J., Evandrou, M. *The Impact of Adult Children's Migration on Wellbeing in Later Life: Voices from Moldova.* CRA Discussion Paper no. 0902 CRA DP/0902. UK, University of Southampton, 2009. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08b4340f0b652dd000bbe/60432_Migrants_Moldova.pdf. [Accesat în februarie 2019].

Görlich, D.; Trebesch, C. Seasonal Migration and Networks—Evidence on Moldova's Labour Exodus. *Review of World Economics, 144(1)*, 2008, p. 107-133. doi: 10.1007/s10290-008-0139-y.

Harpaz, Y. "Rooted Cosmopolitans: Israelis with a European Passport – History, Property, Identity", în *International Migration Review*, 2013, 47 (1), p. 166–206. doi:10.1111/imre.12017.

Harpaz, Y. "Ancestry into Opportunity: How Global Inequality Drives Demand for Long-distance European Union Citizenship", în *Journal of Ethnic and Migration Studies, 41 (13),* 2015, p. 2081-2104 . doi: 10.1080/1369183X.2015.1037258.

Hegarty, T.J. The Politics of Language in Moldova. În O'Reilly C.C. (eds) *Language, Ethnicity and the State. London*, Palgrave Macmillan, 2001, p. 123-154. doi: 10.1057/9781403914187_6.

Horváth, I.; Anghel, R.G. Migration and its consequences for Romania. *Südosteuropa, 57(4)*, 2009, p. 386–403.

Horváth, I. "Romania and Moldova, Migration mid-19th Century to Present, with Special Focus on Minorities Migration/ Migrația din România și Republica Moldova de la mijlocul secolului XIX până în prezent, cu accent pe migrația minorităților", în *Studii de atelier ISPMN*, 40. Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2011.

Iordachi, C. *Country Report: Romania. EUDO Citizenship Observatory*. Revised and updated April 2013. http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=2013-19-Romania.pdf. [Accesat în februarie 2019].

Iordachi, C. (coord.) *Redobândirea cetățeniei române: Perspective istorice, comparative și aplicate/Reacquiring Romanian Citizenship: Historical, Comparative and Applied Perspectives*, bilingual edition. București, Curtea Veche, 2012.

Knott, E. "What Does it Mean to Be a Kin Majority? Analyzing Romanian Identity in Moldova and Russian Identity in Crimea from Below", în *Social Science Quarterly*, *96*, 2015, p. 830–859. doi: 10.1111/ssqu.12193.

Leccardi, C.; Feixa, C. Introduction. Youth in

Transition(s). În C. Leccardi, C. Feixa, S. Kovacheva, H. Reiter, T. Sekulić (eds), *1989 - Young People and Social Change after the Fall of the Berlin Wall* (pp. 5-13). Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2012.

Lücke, M.; Omar Mahmoud T.; Pinger, P. *Patterns and Trends of Migration and Remittances in Moldova*, prepared for International Organization for Migration (IOM), 2007.

Lücke, M.; Omar Mahmoud, T.; Steinmayr, A. *Labor Migration and Remittances in Moldova: Is the Boom Over?" Trends and Preliminary Findings from the IOM-CBSAXA Panel Household Survey 2006-2008*, prepared for International Organization for Migration (IOM), 2009.

Marcu, S. "Between migration and cross-border mobility: return for development and Europeanization among Moldavian immigrants", în *Southeast European and Black Sea Studies,* 14(1), p. 83-107, 2014. doi: 10.1080/14683857.2014.882086.

Morgan, D. H. J. *Rethinking Family Practices*. New York, Palgrave Macmillan, 2011.

Mosneaga, V. Republic of Moldova: Diaspora and Diaspora Policy. *Slovak Journal of Political Sciences, 14(2),* 2014, p. 149-172. doi: https://doi.org/10.2478/sjps-2014-0007.

Pinger, P. "Come Back or Stay? Spend Here or There? Return and Remittances: The Case of Moldova", în *International Migration*, 4, 2010, p. 142–173. doi:10.1111/j.1468-2435.2009.00562.x.

Ruggiero, E. "Migration and Remittances" în *Problems of Economic Transition, 48(3),* 2005, p. 54-83.

Toderiță, A., Silaghi C., Ghinea, C. Redobândirea cetățeniei românești: *cine, când, cum, unde* și *de ce*? În *Redobândirea cetățeniei române: Perspective istorice, comparative și aplicate/Reacquiring Romanian Citizenship: Historical, Comparative and Applied Perspectives*, bilingual edition. București, Curtea Veche, 2012.

Pagini web:

Guvernul României: http://gov.ro/ro/guvernul/sedinte-guvern/romania-i-republica-moldova-continua-colaborarea-in-domeniul-educatiei-in-perioada-2016-2019

Articole de ziar:

Eduard Pascu, *Cetățeni cu termen de valabilitate*; 13 august 2017, articol accesibil la adresa: https://www.cotidianul.ro/cetateni-cu-termen-de-valabilitate/.

Mariana Creangă, *Mii de moldoveni cu pașaport românesc, anunțați că, de fapt, nu sunt cetățeni români*, iulie 2016, articol disponibil la adresa:
http://www.traduzionirumeno.it/mii-de-moldoveni-cu-pasaport-romanesc-anuntati-ca-de-fapt-nu-sunt-cetateni-romani/.

Drama miilor de moldoveni cu pașapoarte românești anunțați, din senin, că nu mai au cetățenie, 7 decembrie 2016, articol disponibil la adresa:
https://reportaje.moldova.org/drama-miilor-de-moldoveni-cu-pasapoarte-romanesti-anuntati-din-senin-ca-nu-mai-au-cetatenie/